PLJEVALJSKA SEHARA

Pljevaljskih sehara, riznica kulturne baštine, moguće je pronaći mnogo, u vidu tema za putopise, u gradu koji je bio sjedište ljudi raznih civilizacija, stanica karavanskih puteva i do današnjih dana centar urbanog života na sjeveru Crne Gore. U ovoj hronici smo čuli priče etnologa dr Branka Banovića, direktora Zavičajnog muzeja, iz nešto bliže prošlosti Pljevalja. Šetnju po gradu krunisali smo predstavljanjem pljevaljske kuhinje.

Gospodin Banović kaže da ima čast što je već duži niz godina učesnik emisija „Zapis“ i „Jutro uz gradova“, pa je odlučio da nam ispriča nešto najljepše što je pročitao o Pljevljima i što bi nama, kao i svojim prijateljima, preporučio. Jedan od tekstova koji njemu najviše prija i kojem se često vrati je onaj Hajrudina Čengića o starim pljevaljskim telalima i hamalima između dva svjetska rata.

-Telal je riječ turskog porijekla i odnosi se na onoga koji saopštava neku važnu vijest. To je bio nekad esnaf koji je živio u Pljevljima, a između dva svjetska rata već je bio u izumiranju. Iz svoje dječačke perspektive, Hajrudin Čengić se sjeća dva najpoznatija telala u Pljevljima – to su bili policajci Rade i Stevo. Oni su za djecu bili mnogo više od telala, u vremenu kad nije bilo televizije, bili su atrakcija kad dođu u mahale. To je bio usmeni vid komunikacije. Telal bi saopštavao neku važnu vijest koja se tiče gradskih usluga, kad se djeca vode na vakcinacije, kad se izgubi dijete npr. sa mentalnim problemima, ali bilo je i objava rata. Telal bi išao od mahale do mahale i sa bubnjem bi govorio vijest, koju je trebalo da saopšti malo širim masama. On bi imao određene punktove. To su bile raskrsnice ili trgovi na koje bi stao i tu bi se okupio narod da ga sluša. Najinteresantniji je bio djeci i ona bi ga u stopu pratila. Kad bi on išao od jednog do drugog trga, mahalska djeca bi se polako iz okolnih naselja priključivala, kao u filmovima. I on bi, nakon pet – šest trgova, kada dođe na raskrsnicu kod crkve, nadvikivao se sa djecom. Djeca su po telalovom držanju znala zašto je on došao. Kad bi došao namrgođen, neko je od njih napravio neki belaj. Djeci je on bio atrakcija, oni najhrabriji bi težili da ga dohvate. Telal bi se tada ljutio na njih i govorio – Šta je pobogu, igra li mečka, ne vodim ja mečku sa sobom, šakuro, idite... Uzeo bi da čita nekada i nadvikivao bi se sa tom djecom i u momentu kada bi mu predstavljala problem da građani ne čuju, on bi svoj debeli opasač povukao, oni bi se u monentu razbježali, pa se ponovo vratili.

-Čengić piše i o starim pljevaljskim hamalima (arapska riječ – nosač, onaj koji nosi teret). Oni su nekad imali esnaf na čijem čelu je stajao hamal baša i u vremenu između dva rata, kad Pljevlja prestaju da budu značajan trgovački centar, više nijesu bili organizovani u esnaf, ali ih je bilo mnogo više nego u drugim kasabama. Oni su se između sebe družili, to je bila gola sirotinja. Često su se „utapali“ u alkohol, bili su nevjerovatno snažni, i nikada nije zapamćeno da je neko od njih nešto ukrao, da se sa nekim posvađao, da je nekoga prevario. Svi su bili jako pošteni i čestiti ljudi. Gazde kafana su uvijek znale – veresija njima nikad nije upitna bila, jer bi uvijek to platili. Sve što bi zaradili, popili bi u kafanama, bili su jako povezani. Najpoznatiji hamal između dva rata bio je Ahmed Lekić. Bio je nevjerovatno snažan i umro je mlad. Desilo bi se, recimo, da Ahmed Lekić zapjeva vraćajući se iz grada, da razbudi komšiluk, što nikad nije nailazilo na negativnu reakciju, građanima bi to bilo simpatično, ali njemu bi to bilo krivo ujutro i on bi se svima izvinjavao. Oni bi uveče, kada se završava sjeđenje u kafani, stajali najčešće ispred Sahat kule. Tu bi nekad došao Ahmedov komšija koji je bio policajac i rekao bi – je li vakat da idemo kući, i onda bi Lekić kao malo dijete išao iza njega, a policajac ispred, što je bilo smiješno gledati, jer je Lekić bio nevjerovatno snažan da bi tih 5 policajaca mogao u zubima nositi, ali Lekić nije toliko poštovao vlast, koliko je poštovao komšiju. To su neka zanimanja koja su između dva rata prestala i zato im je Hajrudin Čengić odao počast u tom tekstu, i zanimanju, ali i ljudima koji su između dva svjetska rata bili najpoznatiji telali i hamali.

U pljevaljskoj čaršiji govorimo i o karakteristici Pljevalja koja je manje poznata, a to je arhitektura koja podsjeća na kinesku. Hotel „Pljevlja“ je u prvom planu, ali i ostale zgrade oko njega su slično struktuirane. Etnolog Banović navodi da su za socijalističku Jugoslaviju bili karakteristični objekti masovne stambene izgradnje, kakve u Pljevljima nećemo naći, jer je ovdje Bajo Mirković težio da izbjegne uniformnost i u tome očigledno uspio.

-Mirković je inspiraciju za svoje djelo tražio u staroj narodnoj arhitekturi. To je arhitektura koja nije težila da pokori prirodu, već se neimar prilagođavao prirodi, jer se bio saživio sa njom. Upravo u toj staroj arhitekturi Mirković je našao inspiraciju za svoj moderni izraz, a stara arhitektura sa tim visokim šindranim krovovima imitirala te oštre planinske vrhove. E, upravo u tim oštrim planinskim vrhovima i strmim krovovima planinskih koliba, Mirković je nalazio inspiraciju za svoj arhitektonski izraz. Zbog toga, arhitektura socijalističkih Pljevalja ima te karakteristike EKG dijagrama. Za unikatan umjetnički izražaj dobio je najveću državnu, Trinaestojulsku nagradu. I ono što je još zanimljivo za njegovo stvaralaštvo jeste to da je često imao običaj da stavi te neutralne simbole na fasadu – čašu, potpeticu, oko ili pticu na zgradi Gimnazije. Nijesu to jaki lunarni ili solarni simboli, kao svastika, koju imaju svjetske mitologije i religije, to su potpuno neutralni simboli. Dakle, kad vidite pticu na fasadi, nema funkciju neke poruke, već samo da se vidi ptičica. Zbog toga je pljevalska arhitektura takva, nije kineska nego planinska. Kad bi se s Bajom šalili, govorili su mu „za kolibu si dobio 13-julsku nagradu“ !

U parku Vodice ispričali smo treću priču šetajući trim stazom. U periodu novembra i decembra stežu pljevaljske magle i ekološke teme postaju dominantne. Pljevljaci se ponose parkom, smatraju ga najljepšim dijelom grada, ne propuštajući priliku da o njemu pričaju, stave ga na razglednicu, da svoje goste dovedu u park, ali vrlo rijetko bivaju pomenuti ljudi koji su najzaslužniji za to što je danas predivan ambijent u samom srcu Pljevalja. Dr Branko Banović je želio da ovom prilikom tu nepravdu ispravi.

-Poratna lokalna uprava na čelu sa dva Vuka, Vukom Dragaševićem i Vukom Radovanovićem, dala je veliki pečat i usmjeravala aktivnosti na uređenje zelenih površina i na formiranje gradskog parka. Na mjestu sadašnjih Vodica, bila je močvara i rastinje, i oni su tada riješili ovdje da naprave park. To su uradili na jako ozbiljan način, ništa ne prepuštajući slučaju. Angažovali su tada jednog od najpoznatijih inženjera, mislim da se prezivao Đorđević, iz Beograda, koji je napravio projekat uređenja parka, od manastira do centra grada. Nijedno drvo ovdje nije posađeno mimo projekta. Kasnije, novi zamah na uređenju parka dolazi sa Rodom Popčetovićem, tada mladim inženjerom šumarstva, inače posljednjim pljevaljskim boemom, koji je bio veliki profesionalac sa svojim učenicima Zoranom Ačkovićem i Olgicom Otašević koja i danas uređuje ovaj park. I, kao što vidite danas, novim sadržajima je upotpunjen park, ima jednu od najboljih trim staza u listopadnoj i četinarskoj šumi, sa ravnim djelovima, usponima i padovima na 775 m, sa spravama. Danas su uz ovaj park ti ekološki problemi, koje imamo, bar malo manji.

Poslije rata se mnogo radilo na ozelenjavanju, pošumljavanju brda oko Pljevalja. To se posebno vidi kad se posmatra razvoj u istorijskom kontinuitetu, jer Osmanska imperija kad osvaja Pljevlja, mijenja naziv u Tašlidža, dakle banja u kamenu, jer je pljevaljsko polje bilo okruženo goletima, samo kamenom. Posebno u periodu kada je Đorđe Peruničić bio predsjednik Opštine Pljevlja, pošumljavanje je bilo vrlo visoko u njegovoj agendi, on je to čak lično radio, nije postojalo preduzeće ili pojedinac koji nijesu nekoliko stabala zasadili, čitav grad je sadio. Oni su zaslužni za tu tranziciju Pljevalja od kamene banje Tašlidže, do toga da je kao grad prepoznatljiv po stihovima „Oj borova šumo mlada, kraj Pljevalja starog grada“. Ni ovaj park, ni šuma oko Pljevalja, nije nastala sama od sebe, neko je od 1945.

do 1960. imao viziju kako nama danas da olakša život, a ja iskren da budem, evo malo da dam i primijenjene kritike – nijesam stekao utisak da mi imamo viziju kako nekima poslije nas da olakšamo život.

U porodičnoj kući prof. dr Enesa Pelidije koji je u Sarajevu, svojersnom orijentalnom etno muzeju dočekuje nas Zarka Tursumović u jednoj od soba, obučena u haljinu sa hadža koju joj je poklonila prijateljica 85 – godišnja Šefika Ćulahović.

-U Pljevljima malo ima ovakvih kuća jer se uglavnom trudimo da zaboravimo sve što je staro, nažalost. Vidite kako je lijep ovaj ambijent, ovi zarovi (zavjese) su rađeni ručno sa puno ljubavi, te jastuci sa šarenim vezom, kao i ćilimi. Današnji tempo života ne dozvoljava ženi da se mnogo posveti kući, s obzirom na poslove koje obavlja, ali ova starinska umjetnost nam ukazuje da treba sačuvati ovakve stvari da ostane nezaboravljeno. Sa majkom sam nekad radila ručne radove, što je za današnje generacije možda smiješno i čudno, ali ja želim da sačuvam starine, koliko sam u mogućnosti.

Zarka je postala vrlo poznata, nezavisno od svoje trgovinske djelatnosti, po vrlo traženom „Zarkinom kuharu“, koji je promovisan u Pljevljima, Podgorici i u TV emisijama. Njen kuvar je nastao sasvim slučajno, od jedne porodične večere, ramazanskog iftara, kad je porodica bila na okupu. Njen brat je fotografisao jela koja je spremila, koja se tokom godine baš i ne spremaju, a prijatelji su joj predložili da zabilježi recepte iako, kako kaže, nije ona od tog posla. Za ovu priliku, da bilo predstavljeno gledaocima i degustirano, Zarka je pripremila slana i slatka jela i opisala nam ih.

-Pljevaljska saksija peče se duže u zemljanoj posudi od iznutrica – mesa i povrća i vrlo je kalorična, a ne sprema se tako često. Sterani burek je od domaće jufke i sjeckanog mesa. Tu pravimo distinkciju koja je poznata u Sarajevu, a Zarka će na to – sve su pite pitice, samo je burek pitac, dakle, burek samo može biti od mesa. Jagnjetina je na mlijeku, sa krompirom. Poslastice su brojne i Zarka se hvali da je u tome posebno dobra. Ekšijaš je od više vrsta bobičastog sitnog voća, suklijaš sa rižom i mlijekom, tufahija sa kuvanom jabukom i poparenim orasima, od zalivenih šerbetom su kolači – tulumba, turski lokum, rolovana baklava, slagana baklava, a od suvih kolača vanilice, šaraljke i lokumi. Najviše se od poslastica traže hurmašice, jer je to starinski kolač, za kojeg vještinu nijesu svikle mlade domaćice. Ona se pravi „na brdu“, predmetu koji je korišćen prilikom tkanja i jedino je takva hurmašica originalna. Uživam dok spremam znajući za koga spremam i radujem se što će to neko pojesti, a ne bacam ništa od hrane, jer je grijeh u današnje vrijeme bacati hranu.

Mnogo je toga još u Pjevaljima što kriju avlije, sokaci, trgovi i parkovi. Mnogo toga je prohujalo s vremenom, a dosta toga otišlo daleko od ovog grada, koji je najpoznatiji po proizvodnji sira, struje i po ekološkim problemima. Za autora „Zapisa“, Pljevlja su uvijek i nanovo inspiracija.

2017.